

УДК 37.013:374.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.49>**О. Л. Самодумська**

доктор педагогічних наук, професор кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету

В. М. Кравченко

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету

І. І. Облес

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету

Ю. А. Кузьменко

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету

НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО АНДРАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Показано, що українська освіта дорослих тривалий час лишалася поза предметом дослідження науковцями і не була основою спрямованого інтелектуального споглядання. Утім, досвід її стрімкого просування в українському освітньому просторі за останні десятиріччя змушує приділити феномену активного розвитку цього явища спеціальну увагу.

У статті наголошується, що метою сучасної освіти дорослих є реалізація права дорослої людини на неперервну освіту, активне її включення в професійне і соціальне життя через отримання необхідних і раціональних відповідних освітніх послуг. Такі послуги надають установи різного рівня – державного, конфесійного, професійного чи іншого, корпоративні суб'єкти, приватні індивіди, які мають відповідні юридичні права на їх здійснення в Україні. Базова освіта і кваліфікаційні характеристики провайдерів послуг освіти для дорослих часто не відповідають тим професійним вимогам, які висуваються до педагогічних і науково-педагогічних працівників офіційних закладів освіти. Питання специфіки змісту і особливостей організації підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників до андрагогічної діяльності в умовах сучасної освіти дорослих потребують спеціального дослідження.

Основну увагу статті зосереджено на пріоритетних напрямках підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до подальшої успішної роботи в освіті дорослих з метою її забезпечення високо професійними кадрами.

Схарактеризовано сутність, соціальну і культурну значимість сучасної української освіти дорослих. Актуалізовано важливість цілісної спрямованої підготовки до неї майбутніх науково-педагогічних працівників в умовах магістратури закладів вищої освіти.

До перспективних напрямів розв'язання проблеми організації спеціальної фахової підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників віднесено дидактичне, адміністративне, науково-методичне, організаційне її забезпечення.

Ключові слова: освіта дорослих, науково-педагогічні працівники, освітньо-наукові програми, андрагогічна діяльність.

Постановка проблеми. Українська освіта дорослих тривалий час лишалася поза предметом дослідження науковцями і не була основою спрямованого інтелектуального споглядання. Але досвід її стрімкого просування в українському освітньому просторі за останні десятиріччя змушує приділити феномену активного розвитку цього явища спеціальну увагу.

Метою сучасної освіти дорослих є реалізація права дорослої людини на неперервну освіту, активне її включення в професійне і соціальне життя через отримання необхідних і раціональних відповідних освітніх послуг. Такі послуги надають установи різного рівня – державного, конфесійного, професійного чи іншого, корпоративні суб'єкти, приватні індивіди, які мають відповідні

юридичні права на їх здійснення в Україні. Базова освіта і кваліфікаційні характеристики провайдерів послуг освіти для дорослих часто не відповідають тим професійним вимогам, які висуваються до педагогічних і науково-педагогічних працівників офіційних закладів освіти. Питання специфіки змісту і особливостей підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників до андрагогічної діяльності в умовах сучасної освіти дорослих потребують спеціального дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Педагогічною, освітньою діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту і професійно-практичну підготовку. Таку діяльність у закладах освіти здійснюють педагогічні працівники, у вищих закладах освіти третього і четвертого рівнів акредитації та закладах післядипломної освіти – науково-педагогічні працівники [4]. Невизначеними залишаються питання здійснення педагогічної діяльності з дорослими, тобто андрагогічної діяльності.

Важливе значення для розвитку освіти дорослих в Україні мають дослідження особливостей освіти різних спільнот і категорій дорослого населення в зарубіжних країнах вченими Н.°Бідюк, Е.°Богів, В. Давидова, Т. Десятова, О.°Зюнькіної, О. Жижко, А. Каплуна, С. Коваленко, О. Огієнко, Н. Пазюри, І. Сагун, М. Сісей, С. Синенко, І.°Фольварочного, Ю.°Шустак та ін. Тема освіти дорослих в Україні порушена також у працях Л. Вовк, О.Друганової, Н. Протасової, Л. Сігаєвої, Н. Сулаєвої, Л.°Шинкаренко та ін.

Значний науковий інтерес для українських практиків сфери освіти дорослих представляють дослідження сучасних вчених О. Аніщенко, О. Дубасенюк, Л. Лук'янової, Н. Нічкало, О. Пехоти, Т. Сорочан та ін.

Особливості професійної діяльності фахівців, які навчають дорослих, або андрагогічної діяльності, як психолого-педагогічна проблема, знаходяться у полі зору білоруських і російських вчених Л.°Бендова, Н.°Бичкова, Н.°Букіна, Т.°Галкіна, М. Громкова, С.°Невдах, В. Подобєд, О.°Ройтблат, О.°Соколова, І.°Скриннік, І.°Тікушина, Л.°Устич, М.°Якушкина та ін.

Аналіз педагогічної літератури і дисертаційних досліджень дозволив нам визначитися, що проблема підготовки фахівців до роботи в освіті дорослих в Україні предметом системного вивчення й спеціального аналізу стала тільки в останні десятиріччя, у тому числі й відносно підготовки науково-педагогічних працівників до андрагогічної діяльності, і потребує спрямованого дослідження.

Метою статті є виокремити зазначену проблему і проаналізувати реалії і перспективи підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до здійснення андрагогічної діяльності, окреслити пріоритетні напрями такої підготовки.

Виклад основного матеріалу. Освіта дорослих сьогодні є невід'ємним складником української системи освіти і складовою освіти впродовж життя, про що йдеться у ст. 10 і ст. 18: п. 1 Закону України «Про освіту» [6]. Спрямована вона на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Складниками освіти дорослих, серед інших, є професійне навчання працівників, безперервний професійний розвиток та будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою (ст. 18: п. 3 Закону України «Про освіту» [6]).

У сучасних українських умовах освіта дорослих має важливу соціальну і культурну значимість у вирішенні проблем гуманізації, духовності, толерантності, демократизації суспільних стосунків. Переорієнтація суспільних цінностей української спільноти триває. Окремі з них стають вимогою до освітніх процесів. Подолання авторитаризму, набуття гнучкості і мобільності, оволодіння моделями соціального партнерства тощо потребують створення спеціальних тренувальних і практичних освітніх майданчиків для дорослих з метою оволодіння цим усім на рівні конкретних дій. Успіх реалізації і впровадження вказаних функцій у масову практику в значній мірі залежить від оволодіння викладачами закладів вищої освіти андрагогічною моделлю освіти, яка засвоюється випускниками закладів вищої освіти, цілеспрямовано підготовлених до педагогічної діяльності з дорослими людьми, і здатних вміло тиражувати її, поєднуючи наукову теорію і освітню практику.

Здійснюється українська освіта дорослих шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів (ст. 8: п. 1 Закон України «Про освіту» [6]). Дослідження сучасного стану освіти дорослих показало, що з її допомогою вирішуються конкретні соціальні завдання на різних рівнях соціуму – особистість, сім'я, група, колектив, спільнота, суспільство, соціум.

Освіта дорослих сьогодні стає механізмом ефективних соціальних перетворень. Виконує декілька пріоритетних функцій: адаптаційна, інформаційна, компенсаторна, аналітична, розвивально-діяльнісна. Адаптаційна функція обґрунтована нами як набуття самостійності у пристосуванні до нових вимог життя та відповідальності за власну життєдіяльність і життєдіяльність найближчого соціуму. Інформаційна функція полягає не тільки у можливостях оперувати і відтворювати інформацію, а й продукувати власну в процесі її осмислення, структурування

і генерування. Компенсаторна – як поновлення освітніх можливостей, які раніше були відсутні або зовсім втрачені. Аналітична – як дослідження та аналіз факторів, що впливають на реальні освітні потреби дорослих протягом життя. Розвивально-діяльнісна функція означає гармонійний розвиток власних ключових компетентностей через оволодіння способами особистісної, соціокультурної, інтелектуальної, загально-професійної діяльності.

Практична реалізація сучасної освіти дорослих в Україні активно здійснюється провайдерами різних за формами власності, організацією, категоріями охоплення цільової аудиторії здобувачів, видами навчання, тематиками та тривалістю освітніх програм для дорослих, освітніми стратегіями, кошторисом освітніх послуг тощо. Серед них: університети, інститути, коледжі, центри освіти дорослих, бізнес-центри, громадські організації, благодійні фонди, релігійні організації, бібліотеки, різноманітні студії, відкриті університети, школи підприємництва, фізичні особи-підприємці, внутрішні навчальні підрозділи підприємств і установ тощо. Але фахівці, які надають освітні послуги дорослим в Україні, переважно не мають спеціальної андрагогічної підготовки, що пов'язано з багатьма причинами, у тому числі з відсутністю офіційних підстав до такої діяльності.

Професія «андрагог» до Національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій» була внесена Наказом Міністерства економічного розвитку від 15.02.2019 № 259 «Про затвердження Зміни № 8 до національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій» [3]. Базовим для її обґрунтування був Проект кваліфікаційної характеристики професії (посади) «Андрагог» для педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів формальної і неформальної освіти, розроблений науковцями відділу андрагогіки ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. О. Аніщенко підкреслено, що професійна діяльність андрагогів пов'язана зі здійсненням навчання, консультуванням, наданням соціальної допомоги й виконанням організаційно-управлінських функцій у суспільстві дорослих людей [1, с. 171].

Важливість дослідження питань андрагогічної підготовки фахівців, що оголошена у Концепції освіти дорослих в Україні [2], набула особливої актуальності. Одним із її завдань зазначено необхідність здійснювати у вищих закладах освіти підготовку відповідних фахівців для освіти дорослих та потреб ринку праці, а одним із напрямів реалізації є створення системи підготовки та перепідготовки викладачів для роботи з дорослими, а також систематичного навчання керівників різних рівнів, що працюють у галузі освіти, промисловості, державному управлінні, сільському господарстві, підприємстві [2, с. 17–18].

Працівник у сфері освіти дорослих має бути професіоналом високої кваліфікації, володіти комплексом спеціалізованих андрагогічних знань, умінь і навичок, щоб ефективно забезпечити освітню діяльність з урахуванням специфіки освітніх потреб і вікових особливостей різних груп дорослих, а також можливості здійснювати увесь комплекс організованих процесів освіти для розвитку, навчання та поліпшення ключових і спеціальних професійних і особистісних компетентностей дорослих людей. Таким вимогам відповідають кваліфікаційні характеристики, які висуваються до науково-педагогічних працівників. Тим більше, що професія «Андрагог» віднесена до Розділа 2. «Професіонали» національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій», який вміщує професії, що передбачають високий рівень знань у різних галузях [3].

Науково-педагогічним працівником, відповідно П. 25. Ст. 1. Р. 1. Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5] є вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством.

Науково-педагогічний працівник, який планує працювати з дорослими у межах освіти дорослих, повинен розуміти специфічні цілі, що стоять перед різними категоріями дорослих учнів, мотиви їхньої освітньої діяльності, вміти надавати не тільки освітню допомогу, але і забезпечувати соціально-психологічну підтримку; розвивати рефлексивні вміння дорослих; вміти діагностувати освітні потреби і можливості дорослих, розробляти на цій основі оптимальні «освітні» траєкторії, володіти інноваційними технологіями навчання тощо.

Майбутніх науково-педагогічних працівників закладів та установ вищої освіти готують у закладах вищої освіти за освітньо-науковими програмами другого (магістерського) рівня вищої освіти у галузі знань «01 Освіта/Педагогіка» спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» за спеціалізацією «Педагогіка вищої школи».

Отже, забезпечити освіту дорослих досвідченими професіоналами на сучасному етапі розвитку освіти відповідно до соціально-економічних умов інформаційного суспільства можливо шляхом розширення професійно-педагогічних вимог до підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти галузі знань «01 Освіта/Педагогіка» спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» за спеціалізацією «Педагогіка вищої школи» як поетапного, модельованого, цілісного процесу навчання, що спирається на педагогічні

принципи й технології, результатом якого є наявність готовності здійснювати навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти відповідно до рівня професійних компетентностей професії «Викладач» [8, с. 34].

Тим більше, що, згідно з кваліфікаційними вимогами до професії [1, с. 171], андрагогами можуть бути науково-педагогічні працівники з повною вищою педагогічною освітою освітніх ступенів «магістр», «спеціаліст» або з повною вищою освітою відповідного професійного спрямування та спеціально здобутою психолого-педагогічною підготовкою в межах відповідної освітньої програми ЗВО.

У нових реаліях підготовка майбутніх науково-педагогічних працівників до андрагогічної діяльності закладами вищої освіти у галузі знань «01 Освіта» за названими спеціальностями набуває розширення перспектив. Така підготовка потребує розробки та впровадження спеціальних програм, спрямованих на набуття компетентностей андрагогічної діяльності в умовах формальної і неформальної освіти, обґрунтування змісту освіти, вдосконалення цілей навчання відповідно до різних категорій дорослих тощо.

Провідними напрямками забезпечення підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до андрагогічної діяльності ми вважаємо: переосмислення та збагачення андрагогічного змісту, цілей, мотивів, результатів підготовки до навчання різних категорій дорослих (дидактичне забезпечення); цілеспрямована підготовка організаторів магістерського освітнього процесу до реалізації неперервного навчання в умовах формальної і неформальної освіти дорослих (адміністративне забезпечення); варіативне застосування інноваційних технологій у процесі підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до освіти дорослих (науково-методичне забезпечення); організація позааудиторної практики підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до освіти дорослих (організаційне забезпечення).

1. Здійснити *дидактичне забезпечення* підготовки науково-педагогічних працівників до андрагогічної діяльності можливо здійсненням цілісного навчального процесу із врахуванням її андрагогічної складової на базі усвідомлення ролі і місця андрагогіки в системі людинознавства, розуміння андрагогічних принципів освіти, ролі неперервної освіти як фактору розвитку людини, ставленням до дорослих учнів як до партнерів, знання і врахування індивідуальних, статусних, вікових потреб і мотивації різних груп дорослих, озброєння сучасними засобами та методами навчання дорослих.

Розробка і впровадження навчально-методичного комплексу вибіркової навчальної дисципліни «Андрагогіка» сприятиме опануванню загальними та спеціальними компетентностями, достатніми для усвідомленого вирішення проблем щодо

андрагогічної діяльності, оволодіння комплексом спеціалізованих андрагогічних знань, умінь і навичок, інноваційних технологій.

Навчальна дисципліна «Андрагогіка» має містити змістові модулі: теоретичні основи освіти дорослих у системі неперервної освіти; дорослі як суб'єкт освітньої діяльності; професійні вимоги до андрагога; дидактика, методика і технології навчальної діяльності дорослих; соціальні особливості андрагогічної діяльності; андрагогічний потенціал неформальної освіти тощо [8, с. 97]. Як область соціальної практики, андрагогіка повинна включати тематики: особливості підготовки і перепідготовки безробітних; андрагогічні проблеми адаптації в умовах іншої лінгвокультурної спільноти; специфіка освіти дорослих людей з обмеженими можливостями; навчання військовослужбовців, звільнених у запас; освіта в житті дорослих, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі; специфіка гендерної освіти дорослих, сімейна освіта тощо.

2. Розпочати *адміністративне забезпечення* підготовки організаторів магістерського освітнього процесу до реалізації неперервного навчання в умовах формальної і неформальної освіти дорослих пропонуємо з розширення актуального спектру ролей у здійсненні андрагогічної діяльності: тренер, інструктор (лат. *instrūctor* «організатор, улаштовувач»), тьютор (лат. *tutor* – захисник, покровитель, опікун), ментор (наставник), коуч, консультант (лат. *consultans* – той, що радить), медіатор (лат. *mediator* – посередник), модератор (лат. *moderor* – примірюю, стримую), фасилітатор (англ. *to facilitate* – полегшувати, сприяти, допомагати), експерт тощо.

3. Задля науково-методичного забезпечення варіативного застосування інноваційних технологій у процесі підготовки майбутніх до освіти дорослих необхідна диверсифікація вибіркового навчальних дисциплін, зокрема дисциплін самостійного вибору закладу освіти і дисциплін вільного вибору студентами. Такими дисциплінами мають стати ті, що спрямовано пов'язані або синергічні з освітою дорослих: акмеологія, геронтологія, вікова психологія дорослих, основи PR, івент-маркетинг, основи SMM просування, основи брендінгу, тренінгові, коучингові, інші інноваційні технології в освіті дорослих, управління проектами в сфері освіти дорослих, моніторинг освітньої діяльності, медіапедагогіка, самоменеджмент тощо.

4. Професійна підготовка передбачає виробничу практику і стажування, як правило, на базі закладів вищої освіти, рідше проведення практичних занять на базі університетських лабораторій чи в межах інших освітніх центрів чи проєктів. Колективом кафедри освіти та управління навчальними закладами Класичного приватного університету розроблено програму та методичні рекомендації до проходження андрагогічної прак-

тики в неформальній освіті. Така виробнича практика охоплюватиме стажування щодо андрагогічної діяльності в межах центрів освіти дорослих, корпоративних освітніх центрах, організації і проведення освітніх заходів, участь у просвітницьких проєктах музеїв, бібліотек тощо. Серед особливостей її проведення доцільною є участь у комплексних тренінгах чи інших окремих професійних тренінгах різного спрямування – ораторського мистецтва, професійного самоусвідомлення, психології впливу, основ лідерства, психологічному тренінгу викладача тощо.

Здійснений аналіз напрямів організації підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до сучасної освітньої діяльності з дорослими показав варіативність можливостей розширення змісту такої підготовки, необхідність врахування комплексу заходів з андрагогічної діяльності, озброєння андрагогічним інструментарієм ведення освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Окреслена у статті проблема потребує розробки, обґрунтування, експериментальної перевірки цілісної освітньо-наукової програми, варіативних робочих програм, дидактичного, адміністративного, науково-методичного, організаційного забезпечення цілісного процесу впровадження в практику підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до андрагогічної діяльності в умовах формальної і неформальної освіти.

Список використаної літератури:

1. Аніщенко О. В. Професійна підготовка та сертифікація андрагогів: досвід і перспективи / Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи: збірник наукових статей / [колектив авторів]; за ред. Кременя В.Г., Ничкало Н.Г.; укл. Аніщенко О.В., Лук'янова Л.Б. Київ: Знання України, 2018. С. 165–174.
2. Лук'янова Л. Б. Концепція освіти дорослих в Україні / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Ніжин : Лисенко М. М., 2011. 24 с.
3. Національний класифікатор ДК 003:2010 «Класифікатор професій», із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15 лютого 2019 року № 259 URL : https://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433 (дата звернення 10.05.2021).
4. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF> (дата звернення 10.05.2021).
5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII із змін та доп. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення 10.05.2021).
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення 14.05.2021).
7. Самодумська О. Л. Специфіка підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до освітньої діяльності з дорослими. *Підготовка фахівців в умовах імплементації концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні*: матеріали III всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 100-річчю з дня народження Василя Сухомлинського (15 листопада 2018 р., м. Черкаси). Черкаси: Видавець ФОП Гордієнко Є.І., 2018. С. 96–98.
8. Самодумська О. Л. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до навчання дорослих в умовах неформальної освіти : дис... докт. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. 687 с.

Samodumska O., Kravchenko V., Oblies I., Kuzmenko Y. Directions of preparation of future scientific and pedagogical workers for andragogical activity

It is shown that Ukrainian adult education has not been the subject of research by scientists for a long time nor has it been the basis of thorough intellectual contemplation. However, the experience of its rapid advancement in the Ukrainian educational space in recent decades forces us to pay special attention to the phenomenon of its active development.

The article emphasizes that the purpose of modern adult education is the realization of the adult's right to continuous education, its active inclusion in professional and social life by achieving necessary and rationally appropriate educational services. Such services are provided by institutions of different levels, such as, state, religious, professional, corporate entities, and private individuals who have the appropriate legal rights to exercise them in Ukraine. Basic education and qualifications of adult education providers, however, often do not meet the professional requirements for pedagogical and research-teaching staff of official educational institutions. Aspects concerning the specifics of the content and features of the organization of training of pedagogical and scientific-pedagogical workers for andragogic activity in the conditions of modern adult education require special research.

The main attention of the article is focused on the priority areas of training future scientific and pedagogical workers for further successful work in adult education in order to provide it with highly professional personnel.

The essence, as well as the social and cultural significance of modern Ukrainian adult education is characterized. The importance of holistic targeted training of future scientific and pedagogical workers in the conditions of the magistracy of higher education institutions is actualized.

Didactic, administrative, scientific and methodological, organizational support is attributed to the promising areas of solving the problem of organizing special professional training of future scientific and pedagogical workers.

Key words: *adult education, scientific and pedagogical workers, educational and scientific programs, andragogical activity.*